

Українська література

Урок № 28.

Тема: Модерністські образи Міста, Моря. Морально-етичні колізії твору. Національне крізь призму загальнолюдського

Мета (формування компетентності): предметні: розкривати морально-етичні колізії роману «Майстер корабля»; аналізувати художні образи, з'ясувати їх символічність та ознаки неоромантизму; ілюструвати, як автор розкриває національне крізь призму загальнолюдського; розкривати зміст понять «умовність зображення», «художній час і простір» та оперувати ними під час аналізу художнього твору; **ключові: уміння вчитися:** визначати межі власного знання і незнання; **інформаційну:** користуватися різними джерелами інформації; **загальнокультурну:** аналізувати та інтерпретувати твір в аспекті національної культури.

Тип уроку: урок засвоєння нових знань і формування нових умінь і навичок.

Обладнання: фотографії, видання творів, ілюстрації до них.

Яновський «відкрив і завоював нам море, море в значенні не географічному чи навіть геополітичному, а в значенні психологічному, як окремий духовний комплекс, який був або ослаблений у нас, або й цілком спаралізований».

Євген Маланюк

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ

II. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАНЬ

Метод «Незакінчене речення»

- Ю. Яновський народився на...
- Роман «Вершники» за жанром...
- Роман «Вершники» складається з...
- Роман у новелах — це...
- Головні проблеми роману...

III. ОГОЛОШЕННЯ ТЕМИ І МЕТИ УРОКУ

IV. СПРИЙНЯТТЯ І ЗАСВОЄННЯ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Вступне слово вчителя

«Майстер корабля» — перший любовний роман Ю. Яновського про трикутник почувань, який поєднав три молодих і красивих життя, де жайворонок дзвенів з високості для двох закоханих сердець, але звив сімейне гніздечко для третього.

Твір побачив світ 1927 року і по праву вважається автобіографічним. Роман «народився, як і слід було чекати, далеко од моря. Його було написано тоді, коли автор, будши звичаєм одважний і холодного серця, одразу якимось уздрів, що молодість його не вічна». У 30-ті звинувачений критиками у відриві від дійсності, сьогодні «Майстер корабля» здобув репутацію «надто особистого», «зашифрованого своєрідним кодом лірики».

2. Аналіз роману (робота в зошитах)

Тема: показ буднів життя й творчості українських кіномайстрів 20-х рр. ХХ століття; море й кіномистецтво.

Ідея: утвердження думки, що все життя на планеті має будуватися з творчим натхненням, з турботою про культуру кожної нації, про завтрашній день людства, бо тільки тоді майбутнє перетвориться на казковий край мирної праці й гармонійно розвинених особистостей.

Жанр: неоромантична проза, перший в українській літературі мариністичний роман. Його справедливо називають автобіографічним, романтичним трактатом про мистецтво. Він сповнений екзотики — розповідей про морські пригоди, далекі острови, про мистецтво суднобудування. З морем пов'язаний і майбутній фільм, що його готується знімати режисер Сев. Є в романі й елемент гри, фантастики, якщо мати на увазі «переселення» То-Ма-Кі в 1970-ті роки й спроби автора забігти в майбутнє (міркування про балет, що буде витіснений фізкультурою, про художні твори, у яких зникне фабула, і навіть про «часи війн сорокових років»!).

Композиція: оповідь ведеться переважно у формі ліричної сповіді — мемуарів сімдесятирічного То-Ма-Кі. Йдеться про минуле, але з висоти майбутнього — із 70-х рр. ХХ ст. Ця оповідь переривається вставними «історіями» з життя інших героїв, які самі їх згадують, — і тут фантазії прозаїка немає меж. Яновський зміщує не лише різні часові, але й просторові площини: композиція досить вільна, роман розбудовується на очах у читача — автор зумисне залучає до активної співучасті в такому віртуальному творенні нової дійсності.

Сюжет твору новий для тогочасної української літератури: режисер Сев знімає фільм про матроса Богдана. Для зйомок будується справжній вітрильник, на якому потім плаватимуть учні мореходної школи. Дуже органічно вплетені в роман нотатки синів героя, листи його коханої — балерини Тайях, розповіді матроса Богдана й роздуми самого мемуариста. Авторська (а також читацька) уява мандрує слідом за дією, що відбувається (реально або в споминах) то в Місті (тобто Одесі), то в Італії, на острові Ява, в

Румунії. Зовнішній сюжет час від часу переходить у сюжет внутрішній (що стосується емоційних переживань героїв) і навпаки.

Основні мотиви роману: мотиви молодості, творчості, любові та дружби.

Головні герої душею віддані не так літературі, як кіно — новому мистецтву, що тільки спинається на ноги. Однак романтика настрою, що в романі є наскрізною, не переростає в суцільний піднесений пафос, чим грішили твори революційних романтиків. Утім, вона й не охоплює ні складних морально-етичних проблем людського співжиття загалом, ні конкретних тогочасних проблем української нації. Таке поєднання — одна зі специфічно українських рис модернізму.

3. Теорія літератури

Український романтизм (фр. *romantisme*) — ідейний рух у літературі, науці й мистецтві. Визначальними для романтизму стали ідеалізм у філософії і культ почуттів, а не розуму, звернення до народності, захоплення фольклором і народною мистецькою творчістю, шукання історичної свідомості й посилене вивчення історичного минулого (історизм), інколи втеча від довколишньої дійсності в ідеалізоване минуле або у вимріяне майбутнє чи й у фантастику.

Неоромантизм (від грецьк. *neos* — молодий, новий і фр. *romantisme*) — умовна назва естетичних тенденцій, що виникли у світовій культурі, зокрема в літературі, живописі та музиці, на межі XIX-XX століть. Течія раннього модернізму.

Роман (фр. *roman* — «романський») — літературний жанр, великий за обсягом, складний за будовою епічний твір, у якому широко охоплені життєві події, глибоко розкривається історія формування характерів багатьох персонажів.

Роман мариністичний — роман на морську тематику.

Роман автобіографічний — жанровий різновид роману, у якому головним персонажем виступає сам автор, а події, вміщені у фабулі, — достеменні події з його життя.

4. Прототипи у романі (виступ підготовленого учня)

Більшість героїв твору мають свої прототипи. Ось художник Сев, який поставив невеличку комедію, «блискуче провалився», але працює над ще однією картиною як режисер. Автор пише про нього так: «... з однаковою гордістю стоятиме серед велетенських машин... на палубі океанського корабля, що йде в невідомі країни, він стоятиме з однаковою гордістю й серед неміряного степу, спираючись на палицю. Бо в ньому є одвічне обличчя людини...». Таким був О. Довженко, такою була його вдача.

В особі мудрого, натхненного й усезнаючого Професора помітні риси художника Василя Кричевського, якого запросили на Одеську кіностудію як консультанта для постановок фільмів на історичні теми. У спогадах М. Бажана читаємо: «Старий майстер знав багато. Своїми знаннями він не хизувався, а охоче ділився, ставши незаперечним художнім авторитетом для всіх кінематографістів, особливо ж для двох людей — для Довженка, загалом не схильного підкорятися у мистецтві іншим авторитетам, і для Яновського. Юрій дуже любив і шанував свого Професора, прислухався до його суджень, вчився в нього». До речі, обкладинку до першого видання «Майстра корабля» виконав В. Кричевський. На ній було зображено вітрильник, який ніби летить над морем і нагадує своїми контурами жіноче обличчя східного типу — героїні твору балерини Тайах. Це дивне ім'я Ю. Яновський запозичив з історії стародавнього Єгипту: так звали матір фараона Ехнатона, свекруху знаменитої Нефертіті. Тайах, ніжна, чарівна, граціозна та одухотворена в танці, загадкова й таємнича в буденному житті, схожа на артистку Іту Пензо, яка гастролювала в Одеському оперному театрі в середині 20-х років, зокрема танцювала в балеті С. Василенка «Йосиф Прекрасний». Ю. Яновський та О. Довженко захопилися її майстерністю, про що згадує у спогадах і М. Бажан: «... відчули, що їхні серця б'ються особливо тривожно і гаряче, коли, овіяна східними переливами музики, на сцені вигинається і кружляє жагуча, чарівна, струнка Тайах». Про це ж говорить у своїх мемуарах і Т. Стах, письменниця й перекладачка: «Пізніше Юрій Іванович казав, що він байдужий до балету, але тоді видно було по ньому, як йому все подобається: і музика Глієра, і танці, а Іта Пензо зі своєю чарівною усмішкою і поглядом неухважно-примружених, ледь витягнутих по-японському очей під русим, низько спущеним на чоло волоссям просто-таки полонила його». Привабивши Ю. Яновського своєю «загадковістю», згодом вона стала прообразом красуні Тайах у його романі «Майстер корабля». Білоголова, стрижена, довгонога, «стримана й холодна взагалі, а коли сміється — робиться близькою», — такою змальовано Тайах на сторінках роману.

Прототипом Директора став матрос Павло Нечеса, бурхливі віхи життя якого лягли в дивовижну передісторію керівника кінофабрики. У творі знаходимо й іронічно-жартівливий автопортрет самого Ю. Яновського, автора й оповідача, за сюжетом — новоприбулого редактора Одеської кінофабрики: «Уявіть собі юнака — невисокого й стрункого, з сірими очима й енергійним ротом, погляд насмішкуватий і впертий, руки, що люблять доторкнутись до забороненого й відчутти приємність там, де страшно». У спогадах М. Бажан застерігає читача від бажання ототожнювати життєві реалії з художнім домислом, пишучи зокрема: «Знаю, що зображена в романі любов То-Ма-Кі і Сева до Тайах не протокольно точний запис. Справжні події та почуття підхопив та підніс до баладних романтичних висот порив молодого Юриного серця».

Реальні люди і події, переосмислені згідно з авторським задумом, дали змогу Ю. Яновському створити яскраві образи української творчої інтелігенції, її молодшої генерації. Кожен з них може сказати про себе словами То-Ма-Кі: «... В мене одна наречена, наречена з коліски, про яку я думав, мабуть, і тоді, коли не вмів ще говорити. Наречена, що для неї я жив ціле життя, їй присвятив

сталеву шпагу й за неї підставляв під мечі важкий щит... Для неї я був сміливий і впертий, заради неї я хотів бути в першій лаві бійців — бійців за її розквітання. Для неї я полюбив море, поставив на гербі якір, що його приймають усі моря світу, і колишеться над ним могутній корабель. Культура нації — звать її».

5. Робота над образами

Образ моря

«Море в тебе дійсно шумить скрізь», — так каже про це пілот Майк батькові. Із цим образом пов'язані всі дійові особи. Але в житті кожного з них море відіграє свою роль. Для матроса Богдана — це природна стихія існування, якою він пишається, хоч іноді іронізує над собою.

Для режисера Сева та сценариста То-Ма-Кі море — натхненник їхньої творчості й самовдосконалення. Море втілює далеку мрію, можливо, ірреальну, яку можна відчувати, у стихії якої можна жити, творити, рухатися вперед, долати перешкоди, труднощі, мрію, що часом може стати реальністю.

Образ корабля

Образ корабля (не бутафорного, а справжнього, за стародавніми кресленнями) символічно втілює своєрідну програму духовного відродження українців, їхній власний шлях розвитку, з опорою на справжні цінності, вивірені часом. Ця підтекстова програма постійно доповнюється роздумами То-Ма-Кі, інших дійових осіб, причетних до спорудження вітрильника. Власне, роман став своєрідною сходинкою в усвідомленні українською людиною себе як частини певної нації, своєї духовної, морально-етичної наповненості в конкретному часі та в перспективі. Слова «підняти якір свого корабля й поставити паруси» суголосні назві роману і несуть у собі символічний зміст. Як пояснює матрос Богдан, майстер корабля — це дерев'яна фігура над бугшпритом у формі вовка, лиса чи ведмедя, яка оберігає корабель від нещастя. Для вітрильника, спорудженого для майбутнього фільму, сам Богдан обрав майстром корабля жінку — юну Баджін, з якою колись перетнулася його життєва доля. Такий сюжетний хід подій. А в підтексті вітрильник, клопітка праця над його народженням — це романтична поетизація прекрасного в людині, її поривання до гармонії зі світом і самою собою.

Образ міста

Українська проза 20-х рр. ХХ ст. засвоює й активно впроваджує також ще одну новітню духовно-психологічну «субстанцію» у свідомості української людини цього часу — Місто. У романі Яновського Місто уособлює той обітований рідний берег, чиїми тихими вуличками часом гуляє штормовий вітер, принесений з моря. Кожен із героїв розуміє той берег по-своєму, що, однак, не позбавляє образ Міста узагальнювального змісту, утілення образу батьківщини.

6. Значення роману

Персонажі «Майстра корабля» внесли в українську прозу 20-х рр. ХХ ст. дух творчого неспокою, сміливого пориву до утвердження в цьому неспокійному, як вічне Море, новому світі. Письменникові вдалося поєднати в романі загальнолюдське й національне, сміливо спроектувати майбутнє. Саме цей роман засвідчив апофеоз духовного й художнього зростання Ю. Яновського як українського неоромантика. Тут утверджується «романтика вітаїзму», непереможне життєлюбство, до якого закликав у статтях М. Хвильовий і яке наснажувало багатьох митців 20-х рр.

У «Майстрі корабля» молодому Яновському на «морському матеріалі», на життєвих буднях першої фаланги українських кіномитців вдалося витворити великий «інший смисл» людського буття, вдалося, як і англійському письменнику Дж. Конраду чи російському О. Гріну, оспівати загадковість життєвих морів, незбагненну тайну сучасного й майбутнього, поривання людини до гармонійності та життєвої істини.

7. Робота з епіграфом до уроку

V. ПІДСУМОК УРОКУ. ОЦІНЮВАННЯ

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Підготувати реферат «Валер'ян Підмогилний. Життєвий і творчий шлях»